

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Rechtvaardigheid

Weers, A.J.M. van

Citation

Weers, A. J. M. van. (1978). Boekbespreking van: Rechtvaardigheid. *Acta Politica*, 13: 1978(3), 400-403.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451907>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451907>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

het zijn indien men zou weten welke factoren van invloed zijn, opdat men deze in de interviewsituatie onder controle kan brengen.

Bovenstaande opmerkingen betekenen niet dat de 'drageronderzoeken' geen relevantie zouden hebben. In dat verband sluit ik mij aan bij de opmerkingen daaromtrent van Van der Zouwen zelf die zegt dat 'zolang het mondelinge interview zo'n grote toepassing vindt als instrument om gegevens te verzamelen, gestreefd moet worden naar verbetering van dit instrument'.

E. G. M. Nuiten-Edelbroek

W. Luypen, *Rechtvaardigheid*, Zwolle (Tj. Willink) 1975, ix + 340 p., f 28,50

Het vraagstuk van de grondslag van het recht, van de normen waaraan het rechtsbestel gemeten wordt, is dat van het behoren m.b.t. de samenleving. Waartoe de mensen in hun onderlinge relaties verplicht worden en zich verplicht weten, ligt niet alleen uitgedrukt in de geschreven wetten maar ook in de ongeschreven zeden en imperatieven. In beide gevallen hebben we te doen met opvattingen over het behoren. Dat we de studie die zich hiermee bezig houdt nu eens aanduiden met de naam rechtsfilosofie dan weer met de naam ethiek wijst eerder op een verbijzondering van het onderwerp dan op het verschil in methode.

Er bestaat geen wezenlijk onderscheid tussen rechtsfilosofie en ethiek. Dit blijkt uit een vergelijking van de discussies en de denkwijzen. De overeenkomst springt vooral in het oog als men kennis neemt van het onderzoek naar de fundamentele beginselen en zich bij de worsteling om de grondkeuze betrokken weet. Deze uitdrukking acht ik op haar plaats. De werkelijke stellingen m.b.t. de economische orde, het onderwijsbestel en de internationale relaties — om maar enkele belangrijke kwesties te noemen — worden allerm minst gedistancieerd maar met bewegendheid betrokken.

Als men tenminste filosofie niet a priori reduceert tot logica en taalanalyse en met Ayer 'de metafysische problemen die immers onecht zijn' wil elimineren en de mensen bevrijden van de filosofie die de kwestie van de waarden stelt,¹ of met Weber dit soort vragen verwijst naar 'de markt van het leven' of naar 'overall elders' als het maar niet de collegezalen zijn.²

Het is ongetwijfeld de verdienste van prof. dr. W. Luypen, dat hij in zijn boek *Rechtvaardigheid*³ van deze niet-vrijblijvende discussie een duidelijk beeld heeft geschetst. Deze rijkelijk informatieve en bijzondere meeslepende publikatie kan men zonder voorbehoud aanbevelen aan rechtsfilosofen en ethici, economen en sociologen, kortom aan allen die om welke reden dan ook belangstelling voor het onderwerp koesteren. Met gebruikmaking van nogal veel materiaal dat hij eerder publiceerde — mij lijkt, dat de auteur ons dit wel even had mogen meedelen — verschaft Luypen de lezer de mogelijkheid zich te oriënteren over deze problemen die men bij het denken over de grondslag van het recht niet uit de weg kan gaan en zet hij hem ertoe aan zich zijn eigen gedachten hierover te vormen.

In mijn bespreking wil ik mij voornamelijk beperken tot Luypen's opvatting van rechtvaardigheid. Deze vormt m.i. het grotere probleem van zijn boek.

Het probleem van de rechtvaardigheid kan men niet ontlopen. Dit is de rode draad die het hele werk bindt. Ten aanzien van het orderingsbeginsel dat met name rechtvaardigheid wordt aangeduid zou men de opvatting kunnen huldigen 'zoveel hoofden, zoveel zinnen' en het daarbij laten. Een dergelijk cynisme dient echter

met kracht verworpen, omdat men zich erdoor overlevert aan de blinde willekeur, aan het loutere machtsdenken en aan de normativiteit van de bestaande orde. Hoe men de resultaten van ons denken over rechtvaardigheid ook mag kwalificeren, hoe gering men ze ook mag achten, ieder zal moeten toegeven, dat hier 'iets beter is dan niets'. Doch evenzeer als men zich moet hoeden voor een volstreekte overgave aan het niet-weten, is een waarschuwing tegen het absolutisme van het weten op zijn plaats. Terecht ook wijst Luypen op de bedreiging zowel van een subjectivisme als van een objectivisme.

Luypen kenmerkt de vele posities die ten aanzien van de rechtvaardigheid worden ingenomen en beoordeelt ze. Hij verzamelt daarbij de bouwstenen voor zijn eigen opvatting, die niet alleen een rechtvaardigheidstheorie inhoudt toch tevens de keuze voor een maatschappijstructuur, die voor de realisering van de rechtvaardigheid de beste garanties biedt. Kernwoord voor zijn opvatting is 'een waarheid die verplicht'. Uit het feit, dat voor de vestiging van een rechtsbestel macht onontbeerlijk is, mag niet worden afgeleid dat een bestel geldig is omdat het heerst. Dit is zowel van toepassing op de dictatuur die 'per accidens niet de slechtste' (329) en op de democratie 'die per se de minst slechte' (318) regeringsvorm is. Ieder politiek systeem dient te beantwoorden aan een norm. Als de dragende en kritische norm van het rechtsbestel beschouwt Luypen 'een waarheid die verplicht' (4vv, 266v, 316 en passim). Zoals iedere andere waarheid ontspringt ook deze als onverborgendheid in de geschiedenis van de mens (266). Het wezen van de mens geschiedt op meerdere wijzen. In de eerste plaats door het opduiken van de subjectiviteit in de eindeloze evolutie van de kosmos (263). Vervolgens is het subject in ethische genieën ontsprongen *op bijzondere wijze* en wel als bestemming voor de ander (264). In dit gebeuren wordt niet alleen de eigen subjectiviteit maar ook de subjectiviteit, de zelfheid, de vrijheid van de ander aanvaard (264).

De mens is naar zijn wezen co-existentie, hij is op geen enkel niveau van zijn existentie alleen, hij is een radicaal sociaal wezen. De intersubjectiviteit is een wezenskenmerk van de mens (152 vv.). De aard van deze intermenselijke betrekking kan wolfachtig zijn, d.w.z. erop uit de ander te verslinden. Op een moment in de menselijke geschiedenis is echter het besef ontstaan, het bewustzijn opgekomen, dat de mens er ook voor de ander moet zijn. Tot het wezen van de intersubjectiviteit van de mens dient ook gerekend te worden deze 'nieuwe dimensie' (265), waardoor het wolfachtige niet ontkend maar als onbehoorlijk, als verwerpelijk wordt beschouwd en de ander het recht op leven wordt gegund (265). Dit nieuwe besef is feitelijk een metanoia, een bekering. Deze heeft zich niet voorgedaan bij iedereen, maar is als een beslissing (267) voor ethische genieën en in navolging van, althans na hen — ook door anderen (alhoewel niet door iedereen) voltrokken. Op dat moment is de mens niet zomaar een behoren geworden, maar naar zijn wezen een behoren als hebben-te-zijn-voor-de-ander. In ieder geval in die minimale vorm van 'de ander heeft recht op het leven'. Deze vaardigheid en deze bereidheid tot een minimaal 'ja'-tot-het-subject, deze 'uitvoering van het minimum van het hebben-te-zijn-voor-de-ander, dat het subject zelf is' (316), noemt Luypen rechtvaardigheid. Dit meest fundamentele recht van mijn medemens op het leven kan worden uiteengelegd in vele rechten, die o.m. in de Universele verklaring van de rechten van de mens hun neerslag hebben gevonden.

Het is niet eenvoudig uit te maken, wanneer we bij Luypen met beschrijvende en verklarende, en wanneer we met normatieve uitspraken te doen hebben.

Mij dunk, dat in descriptieve zin worden gepresenteerd uitspraken als:

— de mens is een sociaal wezen: hij komt niet tot zichzelf dan door anderen (153 v.);
 — in zijn relaties met anderen is de mens wolfachtig en verwickeld in een oorlog van allen tegen allen (235 en passim);

— ethische genieën zijn zich ervan bewust geworden, dat zij anderen het leven moeten gunnen: het barbaarendom is door een aantal mensen doorbroken (263 v.).

Dat ethische genieën en anderen na hen het wezen van de mens zijn gaan opvatten als een 'hebben-te-zijn-voor-de-ander, het 'behoren' dat ik zelf ben' (271), beschouwt Luypen als een wonder. Naar een (andere) verklarende oorzaak mag niet gevraagd worden (268). Het ontspringen van de menselijkheid is een geheim (270). Vanaf het ogenblik, dat het wezen van de mens op deze manier ontdekt werd, is degene die weigert de ander het leven te gunnen, niet geheel, niet echt, maar een onbehoorlijk mens (291). Hiermee is het normatieve en evocatieve element in de filosofie van Luypen gekomen. Luypen ziet een mensverandering optreden in de loop van de geschiedenis (265). Niet als het ware, maar feitelijk is ooit de mens van louter wolf geworden tot wolf en 'ja-zegger-tot-de-ander'. Vanaf dat moment is er sprake van een nieuwe mens, niet van zomaar een variant onder vele mogelijke andere. De definitie van de mens is veranderd. Het barbaarse type is onmens geworden en dient daarom verworpen, afgekeurd.

Luypen geeft ons geen nadere aanduiding van het moment waarop deze heugelijke gebeurtenis heeft plaats gevonden noch van de ethische genieën die deze waarheid ontdekt hebben. Dit lijkt een triviale opmerking. Maar men mag van iemand die zoveel betekenis hecht aan de historiciteit van het denken in het algemeen ('Elke waarheid als onverborgenheid ontspringt echter in de geschiedenis van de mens') en van het recht op het leven in het bijzonder, dat immers 'door de bemiddeling van 'ethische genieën' in de geschiedenis ontsprongen is' (265, 266), niet verwachten, dat hij ons hierover enigermate informeert? Waarom laat hij ons in het duister tasten?

Een gedeeltelijke verklaring voor het ontbreken van deze gewenste mededelingen kan m.i. gevonden worden in het dilemma waarvoor de auteur staat. Enerzijds verwerpt hij de rechtsopvattingen, die uitgaan van een eens voor altijd gegeven wezen van de mens waarvan deze zich al of niet bewust is (een a-historisch wezen), anderzijds wil hij toch in het wezen van de mens 'het fundamentele 'behoren' (272) en daarin de norm voor het recht vinden. De aanvaarding van een historische dimensie ligt dan voor de hand. Het wezen van de mens geschiedt (246, 266) en in een bewustwording (265) en een beslissing ('metanoia', 266). Maar van de ervaring van het menselijke wezen als een hebben-te-zijn-voor-de-ander kan men wel de aanwezigheid, niet de totale afwezigheid aantonen. Anders gezegd: dat die ervaring er ooit niet geweest is lijkt me niet bewijsbaar. Hieraan doet het voorkomen van andere uitgangspunten (266) niets af. Door te spreken over 'ethische genieën' wekt Luypen de indruk, dat hij het aanduiden van de oorsprong van het medemenselijk denken van essentieel belang acht voor het historisch karakter van zijn theorie, door het plaatsen van aanhalingstekens ('ethische genieën') dat hij hier in verlegenheid verkeert. Mij dunkt, dat het voor het behoud van de historische dimensie voldoende was geweest indien hij het voorkomen, niet het begin van 'ja'-tot-het-subject had aangetoond.

Zijn historische benaderingswijze (ik blijf het toch maar zo noemen) heeft Luypen niet alleen nodig als een verzet tegen bepaalde vormen van natuurrechtelijk denken, maar ook ter fundering van het verplichtende karakter van zijn theorie. Hij is m.i. terecht van mening, dat het 'ja'-tot-de-ander niet willekeurig, niet hypothe-

tisch, maar onvoorwaardelijk gezegd moet worden. De auteur had eenvoudigweg twee neigingen naast elkaar kunnen stellen: de wolfachtige en de medemenselijke. Vervolgens had hij de lezer vrij kunnen laten kiezen: bij voorbeeld op grond van luim of efficiëntie. Theorieën, die een ordening louter op grond van de effectiviteit verdedigen, verwerpt hij. De benevolentie is niet slechts een voorwaarde voor een andere, maar een eis voor een betere samenleving. En die eis ligt gefundeerd in het historisch moment van de mens die zich bewust is geworden medemenselijk te zijn en te moeten zijn. In deze bewustwording is er 'een wereld van zin' (263) voor de mens ontstaan, is de mens anders geworden. En vanuit deze andersheid worden de wolfachtige theorieën verworpen. Na het opkomen van dit alternatief staan degenen die deze beslissing weigeren niet meer in de waarheid. 'Dat zou betekenen dat contradicties tegelijk waar zouden zijn' (267).

Dat ik toch het gevoel heb me op het scherp van de snede te bevinden bij de keuze tussen een hypothese en een onvoorwaardelijke verplichting komt voort uit het besef, dat historische momenten gebeuren en voorbijgaan. Het valt moeilijk te voorspellen, welke invloed het historische proces op de bewustwording en daarmee op de verandering van de mens zal uitoefenen. Het 'ja'-tot-het-subject zou wel eens op de tocht kunnen komen te staan. Of hebben we hier met een blijvende mensverandering van doen?

Als de verworvenheid waarop Luypen zijn theorie fundeert niet per se een blijvende is — wat we toch minstens als een mogelijkheid mogen aanvaarden — dan moet de vraag naar onze historische verantwoordelijkheid gesteld worden. Het gaat om de kwestie, hoe we het 'ja'-tot-het-subject kunnen behouden en versterken. Voorzover Luypen zich uitgebreid bezig houdt met het rechtsbestel, waarin dit behoren tot uitdrukking wordt gebracht en daardoor bevestigd, ontloopt hij dit probleem niet. Men mag wensen, dat de auteur in een volgende druk — die het boek m.i. verdient — aandacht zal besteden aan de consequenties van zijn theorie voor maatschappelijke factoren als daar zijn de onderwijsorganisaties, de massamedia en de vakbonden (om maar enkele in het oog springende te noemen) en aan de agogische benaderingswijzen die met zijn theorie in overeenstemming zijn. Een verwijzing naar 'de psychologie, de psychoanalyse en vooral ook de sociologie' (302) zonder meer kan toch eigenlijk niet.

A. J. M. van Weers

Noten

1 In een discussie met Henri Jourdan en Emmanuel Mounier over de manier waarop de studenten zich met filosofische problemen inlaten (B.B.C., 23 mei 1949).

2 Cf. *Wissenschaft als Beruf*, 1919 (Nederl. vert.: *Wetenschap als beroep en roeping*, Alphen aan de Rijn, 1979, 20-25).

A. Brand, *Toetsing en kritiek. Over objectiviteit en kennisbelang bij Weber en Habermas*, Boom Meppel-Amsterdam, 1976.

Een boeiende studie, ook al door die dreigende Dürerplaat op de omslag. Hoofdzakelijk gaat het hier om een Weber-interpretatie. Brand poogt de wederwaardigheden van 'Wertbeziehung' na te gaan als een thema-bepalende invalshoek bij de beoefening, althans de omlijning van de sociale wetenschappen. Natuurlijk vormt